

shan Vogt:

 DAGBLADETS
 kronikk 30. januar 1953

VÅREN 1940

Det var i Norge i årene før 1939 forholdsvis få som var opptatt med spørsmålene om de konsekvenser en europeisk krig kunne få for de nordiske land.

For min egen del må jeg uten videre bekjenne at jeg nærmest ved et tilfelle ble penset inn i diskusjonene om disse spørsmål. Noen av mine danske venner oppfordret meg sommeren 1936 å undersøke det skjulte tyske press overfor Danmark og satte meg også på visse spor. Under forfølgelse av disse førte nye og rene tilfældigheter til at jeg fikk et innblikk i de bekymringer som den danske statsledelse den gang hadde, men som de søkte å hemmeligholde overfor den danske offentlighet. I de nærmest følgende år brukte jeg en vesentlig del av min tid til studiet av spørsmålet: Kan de nordiske stater forbli nøytrale under en ny krig.

Jeg skulle anta at alle som den gang deltok i disse diskusjoner, gjorde seg skyldige i en rekke feilvurderinger.

De hovedsynspunkter som jeg den gang nådde fram til kan sammenfattes med få ord:

Den nøytralitetspolitikk som de nordiske stater førte under den første verdenskrig betydde en de facto støtte for Tysklands økonomiske krigsevne. Under en ny krig ville England derfor med en gang sette i verk en overmåte effektiv blokade, og ikke som under den første verdenskrig vente hele tre år med slike tiltak.

Den tyske politikk hadde samtidig fått en ny karakter. Den tok nå sikte på det ubetingede herredømme over hele det europeiske kontinent.

Det ville under disse forhold være langt vanskeligere for de nordiske sta-

ter å bevare sin nøytralitet, enn under den første verdenskrig.

Man måtte for det første regne med at Tyskland i alle tilfelle ville besette Danmark.

En norsk nøytralitet kunne ennvidere bare gjennomføres på grunnlag av en helt ny nøytralitetsstrategi:

Norges nøytralitet måtte for det første ikke bety en de facto støtte av den ene part.

Det norske forsvar måtte ennvidere være såpass sterkt, at det kunne motstå inngrep eller represalier fra den part som måtte føle seg tilsidesatt.

Det er nå lett for enhver å se både feiltagelsene og hullene i dette resonnement.

Det viste seg således at den tyske besettelse av Danmark ikke kom som noe mål i seg selv, men bare som et hjelpemiddel ved okkupasjonen av Norge.

De fleste av oss hadde ennvidere antatt at tyskerne ikke ville sette i gang noe felttog mot Norge, fordi den britiske flåte hadde herredømmet på havene. Vi regnet ikke med at det tyske flyvåpen var sterkt nok til å holde de britiske skip borte fra havet mellom Danmark og Norge.

Vi fikk den 9. april og i de nærmest følgende dager en ganske grundig belæring om at vi her hadde bygd på uholdbare hypoteser.

Vi gjorde oss imidlertid skyldige også i en annen feilvurdering:

Vi regnet ikke med at den franske og britiske regjering var innstilt på å åpne en ny front i Norge, ikke bare for å stanse malmtransporten fra Narvik, men også for å avlede det tyske press overfor Frankrike.

På grunnlag av det materiale som er fremlagt av Reynaud og Churchill og i særdeleshet av T. K. Derry i den offisielle britiske krigshistorie «The Campaign in Norway», er det nå en enkel sak å rekonstruere de viktigste ledd i de fransk-britiske aksjonsplaner overfor Norge.

Allerede i september 1939, kort tid etter krigsutbruddet, hadde Churchill reist kravet om at den britiske regjering skulle stanse malmtransporten fra Narvik ved hjelp av mineutlegninger i den norske kystled. Disse henstillinger ble den gang avvist av Chamberlain, fordi en slik aksjon ville bety en krenkelse av norsk nøytralitet.

Under vinterkrigen mellom Sovjet-Samveldet og Finland ble spørsmålet om en skandinavisk aksjon tatt opp på ny.

Den franske regjering ønsket å åpne nye operasjonsområder i Skandinavia, i første rekke for å få en utmattelsesfront for den tyske armé.

Gamelin tok ennå i januar avstand fra en intervensjon mot Norges og Sveriges vilje, og gikk i stedet inn for en politikk som skulle lokke tyskerne til en aksjon mot nord. Det heter således i et memorandum fra ham av 15. januar 1940:

«Både med hensyn til krigføringen og de materielle vilkår for vår intervensjon bør de allierte holde seg klar til å utnytte en tysk feilmanøver som kan utløse et gunstig politisk klima for oss. Det er til og med betydningsfullt å gå lenger og prøve å skape et slikt gunstig klima gjennom å provosere fram en slik feilmanøver fra fiendens side. Det presset som den britiske regjering nå øver på Norge for å oppnå en reduksjon i malmtransporten til Tyskland kan utnyttes slik at tyskerne beslutter seg til å slå til. Dette vil igjen rettferdiggjøre en intervensjon fra vår side.»

Den 5. februar besluttet det øverste krigsråd i London å forberede en aksjon i Skandinavia. Man ville sende et par brigader til Finland, men selve hovedplanen besto i opprettelse av støttepunkter i Norge. Tidspunktet for aksjonen ble den gang satt til midten av mars. T. K. Derry beskriver hovedpunktene i denne plan:

Man skulle lande i Narvik og gå fram langs jernbanen til Kiruna og Gällivare og derfra til Luleå.

En annen styrke med fem britiske bataljoner skulle besette tre havner i det sørlige Norge. Trondheim skulle være den viktigste allierte base, og Bergen en subsidiær base og sluttpunktet for mineutlegningen.

Planen omfattet også transport av større styrker over Trondheim for en eventuell kamp i Sør-Sverige.

Britene skulle i alt være beredt på å sette inn 100 000 mann, og franskmennene omkring 50 000.

T. K. Derry kommenterer selv denne plan med følgende ord:

«De allierte hadde for deres part, samtidig som de var oppriktige i å fremholde deres ønske om å redde Finland, visselig andre mål i syne, for hvilke de ga mindre publisitet.»

og han fortsetter:

«Franskmennene ønsket å etablere et skandinavisk operasjonsområde nesten som et mål i seg selv.»

Den britiske regjering gikk på dette tidspunkt av folkerettslige grunner inn for å oppnå norsk og svensk samtykke til en slik aksjon. Den franske premierminister, Daladier, ville imidlertid ha operasjonen gjennomført, selv om man møtte avslag fra den norske og svenske regjering. Den 21. februar foreslo Daladier således at man skulle okkupere de norske havnene med en gang gjennom en plutselig operasjon.

Den 2. mars henvendte den franske og den britiske regjering seg til de norske og svenske regjeringer med anmodning om gjennommarsj. Både den norske og den svenske regjering svarte at de ville motsette seg enhver transport av fremmede tropper gjennom landet.

Planen om den skandinaviske aksjon ble imidlertid godkjent av det britiske krigskabinett den 12. mars, og tidspunktet fastsatt til den 20. mars, i forventning om at den norske opinion ville akseptere intervensjonen som et fait accompli.

Natten etter at det britiske krigskabinett hadde truffet denne beslut-

vill gå rett i Folketeatrets nye og ypperlige publikum.

— Hva tenker en 30-årsjubilant?

— Det har jeg nettopp sittet og spurt meg selv om og resultatet

selig kamp for å hale forkomne lassiser opp av rennesteinen. En guttunge har ikke lett for å skjønne at han må unnvære en fotball, en sykkel... alt det de

er den eneste virkelige teatersjefen jeg har truffet. For et humor, for et hjertelag og for et grep han hadde på all ting. Han hadde en egen tone overfor ka-

ler. På noen ganske få år var operasangeren nådd opp i aller første rekke blant talescenens skuespillere.

— Og nå har De fått et splitter

gen, tenke Dem å si et el. stygt om Hans Jacob Nils. — Ja, gjerne. Han er som andre teatersjefer.

Zero.

ning kom imidlertid budskapet om den sovjet-russisk-finske fred. Den første vest-allierte intervensjonsplan ble derfor avlyst.

Den finske kapitulasjon førte i Paris til Daladiers fall. Den 21. mars ble Paul Reynard regjeringssjef, på grunnlag av programmet om en mer aktiv krigsinnsats.

Den 28. mars besluttet det øverste krigsråd å gjenoppta planen om en aksjon i Norge. Tidspunktet ble fastsatt til den 5. april.

Denne plan ble imidlertid forbundet med et spesielt britisk forslag, nemlig at man samtidig skulle kaste miner i Rhinen. K. F. Derry skriver om motivet for denne idé: «Vi trodde at dens nyhet og dristighet kunne bortlede Amerikas oppmerksomhet fra den mulige ulovlighet ved vår planlagte aksjon ved den norske kyst.» Den franske regjering var imidlertid betenkt over minekastingen over Rhinen. Man fryktet for at tyskerne som represalie skulle bombe franske byer. Divergensene om dette førte til tre dages utsettelse av aksjonen i Norge, nemlig fra den 5. til den 8. april.

K. F. Derry gir følgende beretning om forberedelsene til denne operasjon:

Admiral Sir Edward Evans ble utnevnt som kommandant for sjøstyrkene som skulle til Narvik, og heiste den 4. sitt flagg på krysseren «Aurora». Dette skip tok sine første tropper ombord om morgenen den 7. april. En annen krysser som lå i Scapa, tok samtidig tropper ombord. En bataljon for Trondheim ble tatt ombord i en annen transport i Clyde, og de fire bataljoner for Stavanger og Bergen var plassert i fire andre kryssere som lå i Firth.

Man besluttet å sende slagkrysseren «Renown», viseadmiral W. J. Whitworths flaggskip, til støtte av mineutlegningene. «Hennes tilstedeværelse

skulle skremme nordmennene fra å foreta noen motaksjon.»

Den britiske ordre med hensyn til kamphandlinger led: Man skulle «avholde seg fra å svare på norsk tid, inntil situasjonen ble utålelig.»

Den 7. april om formiddagen fikk imidlertid admiralitetet de første rapporter om en planlagt tysk aksjon mot Narvik. Om ettermiddagen samme dag oppdaget britiske observasjonsfly tyske krigsskip på vei nordover. Den britiske landgangsaksjon ble derpå avlyst. Admiralitetet besluttet at ethvert skip skulle reserveres for selve sjøkrigføringen, og at man ikke i noe tilfelle skulle ta noen risiko for en landgangs ekspedisjon før situasjonen til sjøs var avklart.

Resten av historien er velkjent.

K. F. Derry kommer imidlertid også med enkelte kommentarer, som er av en viss betydning i forbindelse med vurderingene av forhistorien for 9. april 1940.

For det første:

Hvem var det som tok de første skritt for å trekke Norge inn i krigen?

K. F. Derry skriver derom:

«I det hele tatt synes det som om Hitler selv betraktet okkupasjonen av Norge først og fremst som en defensiv forholdsregel.»

«Den faktiske avgjørelse om å fullbyrde den var et resultat av «Altmark»-episoden den 16. februar.»

K. F. Derry nevner i forbigående at tyskerne ikke ga Quisling noen informasjon om deres planer. Dette stemmer overens med de opplysninger som nå foreligger her hjemme om Quislings opptreden den 9. april. Det var ikke Hitlers plan at Quisling skulle opprette noen regjering i Norge på det tidspunkt. Hans «regjeringsdannelse»

den 9. april var en Köpenickiade, satt i scene av en eventyrlysten tysk agent.

Noen bemerkninger i denne britiske krigshistorie om samarbeidet med nordmennene etter den 9. april, eller rettere sagt om vanskelighetene ved samarbeidet, har også en viss interesse:

«De planer som general Mackesy hadde fått, hadde ennå noe av de perspektiver som forelå i de tidligere planer, hvor vi hadde regnet med at en britisk styrke måtte krysse norsk territorium på deres vei til Finnland (via malmfeltene) ved å bringe nordmennene til føylighet i stedet for med deres støtte.»

De gjengivelser av Derrys bok «The Campaign in Norway», som hittil har vært gitt i norsk presse har vært forholdsvis spinkle. For den som har gjort seg den møyte å studere boka virker de tildels også en smule friserte. Denne britiske åpenhet har for den nasjonale romantikk muligens hatt litt for mye bismak av kynisme.

Noen vil kanskje også si, at det er et vitnesbyrd om mangel på patriotisme nå å ville ta forhistorien for 9. april 1940 opp til revisjon og ny debatt.

Vi ble etter den 9. april Englands og Frankrikes forbundsfelle. Det gikk også bra. Vi var med å vinne krigen. De fleste av oss spilte riktignok bare rollen som fluen som satt på lasset, men vi var i hvert fall med å vinne.

Nokså mange nordmenn ser med en viss overbærenhet på svenskene, som bevarte sin nøytralitet under den verdensomfattende kamp mot Hitlers aggresjoner. Vi synes herunder å overse at Sverige klarte å gjennomføre en linje som vi selv ikke makket.

Nietzsche sier et sted:

«Dette har jeg gjort, sier min ukommelse. Dette kan jeg ikke ha gjort,

sier min stolthet. Til slutt gir hukommelsen etter.»

Det er muligens en slik nasjonal stolthet som nå lar den 9. april stå for oss, ikke som et nederlag for den politikk som vi søkte å føre, men som innledningen til et glorverdig avsnitt av vår historie.

Dette kan være en av forklaringene til at mange i Norge nødigg vil oppgi forestillingene om det uprovserte tyske angrep.

Men det er også andre affekter som gjør seg gjeldende når vi skal skrive historien om vår nyeste fortid.

Var den 9. april 1940 et vitnesbyrd om at nøytralitet i vår tid ikke er mulig for en liten nasjon?

Eller var den 9. april 1940 et vitnesbyrd om at vår vilje til nøytralitet ikke var sterk nok?

Her står mening mot mening.

Disse brytninger er ekstra følelsesbelastede fordi vi nå i de nordiske land står overfor problemer av tildels tilsvarende natur.

Det er også mulig at vi her er offer for videre forviklinger.

Er våre vurderinger av forhistorien til 9. april 1940 farget av vår stillingtagen til dagens løpende konfliktpørsmål? Eller er omvendt vår stillingtagen i dag bestemt av våre lærdommer eller av våre angivelige lærdommer av 9. april 1940?

Vi står i alle tilfelle i grumset farvann.

Det er vanskelig å svare på hva som er sannhet, hva som er skjønnmalerier, hva som er legendedannelser og hva som rett og slett er forfalskning i historieskrivningen.

Clio's bru er et skjørt byggverk.

Men det er neppe mindre vanskelig å gi svar på hva som er sannhet, og hva som bare er diplomati og hva som bare er propaganda i den spaltede verden som omgir oss i dag.